
Örjan Svane:

**A Sustainable Neighbourhood – a place
and its people, its services and exchange with nature
KTH 1999 (TRITA-ARK 1999:1)**

Recension av Göran Stålbom

År 1987 presenterades Brundtlandrapporten. Som svar på frågan om FN:s ledstjärna skulle vara ekonomisk utveckling för att ge jordens fattiga en grundläggande materiell standard eller miljöskydd för att garantera mänsklighetens överlevnad, fastslogs att vi måste finna en väg som uppfyller båda dessa mål. Begreppet sustainable development, "hållbar utveckling", lanserades och kom att accepteras i alla läger. Med sin mer framstegsoptimistiska klang kom det att ersätta "ekologisk grundsyn" och andra begrepp från 70-talets svenska miljöpolitik, och principen om en hållbar utveckling är numera det inledande och övergripande målet i miljöbalken. Den är dessutom, genom Amsterdamfördraget, införd redan i ingressen till det europeiska unionsfördraget. Men den hållbara utvecklingens konkreta innebörd är fortfarande omstridd.

Flertalet miljöforskare menar att behovet av en kursändring är akut. Andra, i Norden offentligt representerade av framför allt Bjørn Lomborg och Tor Ragnar Gerholm, har ifrågasatt att "business as usual" skulle utgöra något egentligt problem. Detta bör nämnas, och inte bara som bekräftelse på regeln att konsensus blir alltmer ovanlig i vetenskaplig tradition, utan främst för att det ger en antydning om frågeställningarnas komplexitet. Miljön utsätts för påverkan från många källor och miljöeffekterna uppvisar stora naturliga variationer. Forskningsområdet befinner sig dessutom i snabb utveckling och fakta är närmast en färskvara. Vi kommer sannolikt aldrig att med säkerhet kunna förutse alla miljöeffekter. Denna osäkerhet kan kanske förklara att det finns utrymme för diametralt olika tolkningar. Men också att miljöforskningen tilldragit sig intresse från vetenskapsteoretiker och forskningssociologer.

En kritik mot de vetenskapliga traditionernas anspråk på att tillhandahålla sann kunskap har alltid funnits. I vår tid har en bred "postmodern" tradition menat att den vedertagna bilden av vetenskapen som en "naturens spegel" är en illusion. Man beskriver i stället de vetenskapliga resultaten som inslag i en fortgående "konversation", där olika ståndpunkter och "berättelser"

förs fram och debatteras på ett sätt som närmast ska jämföras med litterär och essäistisk tradition. Tankar i denna riktning har inte varit ovanliga inom den så kallade STS-forskningen (Science and Technology Studies), med åtminstone vissa rötter hos Thomas Kuhn.

STS-forskningen är heterogen men har ofta fokuserat på sociala skikt i forskningen, exempelvis hur stöd mobiliseras genom retorik och hur styrkan i denna beror på referenser till respekterade forskare och trovärdiga laboratorier samt stöd hos viktiga aktörer inom och utom vetenskapssamhället. Tanken att retorikens styrka, snarare än dess kognitiva innehåll, i många fall avgör vad som accepteras som fakta har uppfattats som provocerande. Men några har gått längre än så. För Bruno Latour, en förgrundsgestalt i traditionen (känd som medförfattare till den närmast klassiska *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts* från 1979), existerar fakta och artefakter inte genom sina essentiella egenskaper utan är resultatet av att relationer mellan olika aktörer har stabiliserats. Vad som etableras som kunskap, teknologi och verklighet beror på styrkan i de relationer som förbinder dess aktörer. Detta, att inte göra skillnad mellan den sociala världen och den värld som består av ting, kan exemplifiera förhållningssätt som utmanat och varit grund till det som under 90-talet kallats "science wars" med Alan Sokals artikel i *Social Text* år 1996 som en slags kulmen. Numera tycks känslorna delvis ha lagt sig. Möjligen har kombattanterna också närmast sig varandra.

Man kan ha olika förhållningssätt till dessa konstruktivistiska perspektiv. Men som utomstående observatör inser man naturligtvis att det finns ett samhälle omkring och i all forskning – även miljöforskning. Människor har olika bakgrundkunskap och framtidsperspektiv och har vanligen svårt att bedöma och värdera miljöhot och risker. Synliga tecken, såldöd, en ökande frekvens av allergier eller oväder, får stor betydelse och blir användbara byggstenar i en populariserad verklighetsbild. Det är därför inte så svårt att förstå sociologiskt inspirerade forskare som tycker sig se hur media, näringsliv, politiker och forskarsamhälle – med behov, intressen och inflytande – "förhandlar" sig fram till en verklighetsbild. Detta är naturligtvis ett av många möjliga perspektiv. Men oberoende av om man vill

beskriva de miljöproblem som formuleras i dessa "förhandlingar" i termer av mentala och sociala konstruktioner eller om man intar ett mer begreppsrealistiskt synsätt, så utgör rimligen det vi ser som överbefolkning, rovdrift, kortsiktigt ekonomiskt tänkande, ogenomtänkt hantering av nya kemikalier, produkter och teknologier del i ett brett panorama av hot mot vår framtida livsmiljö. Och kärnfrågan är hur vi ska förhålla oss till detta riskpanorama. Vilka vetenskapliga verktyg står till buds för att förstå och förklara? Hur ska vi praktiskt hantera det utan att fastna i symbolfrågor och detaljer?

Ett bra steg framåt på vägen kommer vi genom att studera det perspektiv som Örjan Svane anlägger på miljöproblematiken. En av hans stora poänger, som jag ser det, är fokuseringen på en skala, "det lilla grannskapet", som är högst relevant. En annan är hans systemsyn – han fastnar inte i enskildheter utan intar ett övergripande synsätt. Och ytterligare en är hans uttalat tvärvetenskapliga ambitioner. Kunskap från samhälls- och humanvetenskaper måste utan tvekan tillföras den av tradition tekniskt/naturvetenskapligt dominerade miljöforskningen. Men kärnan i Svanes arbete är hans normativa ansats. Han vill tillhandahålla ett användbart verktyg. Och han vill ge svar på frågan vad en hållbar utveckling konkret innebär, bland annat illustrerat i beräkningar av "rättvist miljöutrymme". Här delar jag hans synsätt och ser fram emot fortsatt forskning på den grund han genom sin avhandling har lagt. Men då detta forum möjligtvis inte är rätt plats att fördjupa sig i datamaterial, beräkningar och resultat, ska jag ska i stället ge några mer allmänna reflektioner kring hans arbete.

Svane har redan i tidigare skrifter om miljöarbete i bostadsförvaltning visat exempel på bred praktisk-pragmatisk kunskap och god överblick över problemområdet. I avhandlingen har han nu eftersträvat ett mer teoretiskt perspektiv. Hans grundsyfte och metod kan kanske sammanfattas genom två citat: "This thesis presents a theory intended to support the development of a sound environmental practice in housing." (s. 3) och "Critical reading of a relevant, but arbitrary selection of literature was the main method." (s. 101). När jag läser avhandlingen tycker jag mig se tre närmast fristående delar, delvis invävda i varandra, en teoripresentation,

en begreppsanalytisk del och en normativ del. Den senare, som är mest intressant, ska jag återkomma till längre fram.

Teorin, som tar en utgångspunkt i arbeten av ekologer som Herman Daly och Sören Bergström, är vittfamnande. Och man kan känna tvekan inför ambitionen att genom denna ringa in miljöfrågan i ett övergripande, allmängiltigt begreppsligt system. Särskilt som man inledningsvis kan få intryck av att teorin, liksom hos Daly och Bergström, ska uppfattas som en modell, en mer eller mindre isomorf analogi till verkligheten, ett verktyg från vilket man i princip kan deducera kontrollerbara förutsägelser. Texten antyder sådana anspråk, åtminstone i en förlängning:

In principle it would be possible to fully quantify the theory of this thesis. Using systems theory and computerised tools for modelling, it might also be possible to go even further – to simulate different measures and their outcomes (s. 31).

Och om något sådant hade genomförts, åtminstone som exempel, hade teorins värde höjts väsentligt. Utan någon form av test förblir dess bärkraft i detta avseende oklar.

Omslagets briljant tecknade illustration visar teorins tre centrala begrepp, naturen, samhället och det lilla grannskapet som tre plan i världen. Svanes försök att renodla och avgränsa begreppen är intressanta. Men man ställer sig frågan om erforderliga begreppsdefinitioner för teorin inte måste göras från fall till fall utifrån de observerbara faktorer man ska tillämpa den på. Avsaknaden av ett exempel blir märkbar. Som det nu är blir begreppsanalysen snarast ett fristående filosofiskt-idéhistoriskt resonemang kring de tre begreppen. Detta är tveklöst läsvärt för flertalet aktörer i byggsektorns miljöarbete. Men man ställer sig frågan om analysen verkligen grundar sig på den litteraturgenomgång man hade förväntat av en doktorsavhandling som ger sig i kast med en sådan uppgift. Visserligen har författaren en tvärvetenskaplig ansats som gör det omöjligt att vara orienterad om alla berörda discipliners litteratur. Och möjligen är det detta han syftar på då han använder ordet "arbitrary" för sitt litteraturval. Men ordet klingar inte riktigt bra, för rimligtvis ställer tvär-

vetenskap större krav på systematik i litteraturstudierna än annan forskning.

I avhandlingens avslutande kapitel om teori, system och modeller, ges en närmare beskrivning av teorins roll i avhandlingen. Här framgår att det inte ska uppfattas som en teori i hypotetisk-deduktiv mening. Inte heller som en induktiv teori, framvuxen ur empiriska data för att, idealiserat, begreppsliggöra en komplex verklighet. Det rör sig snarare om en teori av ett tredje slag, något som inte främst är avsett att provas i empiriska tester, utan med syftet att användas som tolkningsram och övergripande utgångspunkt för vidare arbete. Teorin framställs här som något närmast subjektivt, ett sätt att strukturera författarens egna tankar, en syntes av intryck. Svane skriver bland annat (s. 111):

Now we can conclude: For this thesis, the main ambition has been to achieve clarity, a text that communicates. Furthermore, I see it as a desirable goal to be objective, but do not trust myself to do it fully. When choosing a structure for the theory or searching sources to build it on, there is always a certain degree of subjectivity, of personal preference. This becomes extra marked in those parts of the results that are intended to be tools for a good practice or even to be normative.

Svanes sätt att formulera sig i detta kapitel kan väcka en del frågor – åtminstone för mig, som inte är helt förtrogen med arkitekturforskningens former. Det finns naturligtvis ett flertal teoretiska begrepp och grundidéer att förhålla sig till och detta behöver tydliggöras för läsaren. Men texten innehåller mer av allmänna vetenskapsteoretiska resonemang än sådant som kan ge direkt stöd för avhandlingens teori eller för förståelsen av den. Utan att ifrågasätta nyttan i bred vetenskapsteoretisk reflektion, kan man, som ett – kanske lite småaktigt valt – exempel fråga sig om man verkligen behöver referera till Newtons och Heisenbergs teorier i en avhandling som berör det lilla grannskapet.

Som huvudsaklig metod har "critical reading" nämnts, men då kritiken sällan redovisas explicit i texten framstår hermeneutik eller tolkande forskning som möjliga alternativa beteckningar, åtminstone för avhandlingens två första delar. Dess normativa del präglas tydligt av det fallibilistiska förhållningssätt

som klargörs i inledningen av det avslutande teori-kapitlet. Svane skriver:

how reliable are the results, seen from a researcher's point of view? Ultimately that question must be answered in a scientific dialogue, in which the thesis is a first statement (s. 102).

Och naturligtvis skall föreliggande anmälan betraktas som en av förhoppningsvis många bidrag i denna dialog.

Utifrån ett snävt "positivistiskt" perspektiv kan detta avhandlingens förhållningssätt till resultatens tillförlitlighet möjligen uppfattas som obestämt. Men det finns en logik. Med referens till systemteoretikern John van Gigch, menar Svane att "objectivity is relative rather than absolute" (s. 111). Självt leds mina tankar till Karl Popper, en välkänd talesman för fallibilistisk kunskapssyn. "Objektivitet" är, menar han, inte en egenskap hos enskilda forskare eller enskilda vetenskapliga arbeten. Det är snarare något som bör karaktärisera kunskapssökandet som kollektiv process. Framtida kritisk granskning kommer, menar Popper, avslöja och utmönstra bristande objektivitet. För miljöforskning kommer naturligtvis även den framtida verkligheten att i många fall ha en liknande funktion.

Framtiden karaktäriseras inte sällan av det oväntade. Nya problemsituationer uppkommer ständigt. Vissa av de hot vi idag ser kan komma att visa sig mindre än vad vi trott. Andra – nu kanske helt okända eller ignorerade – kommer att visa sig större. Liksom för alla framtidsfrågor måste beslut inom miljöområdet fattas under stor osäkerhet. Ett tolkningsutrymme kommer alltid att kvarstå och kunna utnyttjas i intressegruppers retorik. Allt fler kommer sannolikt hävda att miljöhoten är överdrivna, att redan vår nuvarande globala utveckling är hållbar. Andra, med en måhända mer pessimistisk hållning, uppfattar nationella åtgärder som marginella, möjligen förebildliga. Man ser grundproblemet i en internationell och irrationell samhällsutveckling, driven av en strukturell, kortsiktig och närmast ofrånkomlig mänsklig opportunist. Moderniseringsprocessen övergår därför i en fas som inte är planerad eller avsiktlig. Den tyske sociologen Ulrich Beck (se Lidskog m.fl., 1997) har exempelvis menat att industrisamhället, i sin

välfärds- och överflödsproduktion, och genom sin omfattande användning av teknologier vars långsiktiga konsekvenser är okända, alltmer övergår i vad han kallar risksamhället. Till en början är riskproduktionens följder osynliga, eller möjliga att exportera, fördröja eller bortförklara. Men efter hand blir de allt mer synliga. Och om industrisamhällets konflikter, enligt Beck, kan sägas ha rört fördelningen av välfärd, så kommer risksamhällets att röra fördelningen av det oönskade, risker.

Svane uppehåller sig inte vid detta slag av frågeställningar. Hans vetenskapliga uppgift – som jag förstår den – är inte att deskriptivt beskriva en nuvarande eller en möjlig (eller befarad) framtida samhällsutveckling. Inte heller att försöka avgöra huruvida miljöforskningens optimister eller pessimister "har rätt". Och han syftar heller inte till att "problematisera" begreppet hållbar utveckling eller att kritiskt granska tidigare uttolkningar. Hans mål är helt enkelt att tillhandahålla ett vetenskapligt verktyg för att göra fastighetsanvändning mer hållbar. Men uppgiften är inte helt enkel. Och svårigheter finns på flera plan.

Den hållbara utvecklingen är en högt prioriterad politisk vision. Hela miljöfrågan är dessutom invävd i vårt samhälle och är, på flera nivåer, ett delvis kontroversiellt och känsloladdat område. I denna väv av relationer ska miljöforskarens vanligen mycket intrikata och komplexa resultat finna väg till något som blir användbar kunskap. Möjligen belyser Svane detta då han skriver (s. 94): "society's information flow could be described as a motivating factor or an obstacle for the environmental practice". All miljöforskning får drag av "aktionsforskning" och en miljöforskare har därför stort ansvar.

Många menar vidare att vetenskapligt arbete bör kännetecknas av ett kritiskt förhållningssätt. Att inte betrakta synsätt, begrepp, hypoteser och teorier som slutgiltiga, utan att ständigt låta sin forskning utsättas för kritik är enligt en sådan uppfattning själva målet med den process av sökande som vetenskapligt arbete utgör. Ifrågasättandet är forskningens livsluft. Detta kan ställas mot den uppgift många andra samhällsinstitutioner har. Man befinner sig i en pedagogisk, folkbildande situation och man tillhandahåller normer och riktlinjer. Det finns en uppenbar konflikt

– inte minst pedagogisk – i vetenskapssamhällets uppgift att både inta ett ifrågasättande, kritiskt vetenskapligt förhållningssätt och samtidigt uppfylla samhällets berättigade förväntningar att tillhandahålla en folkbildande, populär, användbar och begriplig information.

Svanes vägval, "normativ forskning", ger honom viss möjlighet att ställa sig vid sidan av en sådan problematik. Den uppgift han tar på sig blir att – utifrån en given värdering – beskriva hur vissa samhällsförhållanden borde vara. Värderingen är i detta fall sustainable development och för att exemplifiera och ge sin bild av den hållbara utvecklingen konkretion väljer han det så kallade "hållbarhetsgapet". Han beräknar och presenterar en förteckning av reduktionsbehov till år 2020: hushållens energianvändning skall exempelvis minska med 40 procent, cementanvändningen med 70 procent och grusanvändningen med 90 procent. Han lägger fram förslag till konkreta normer. Alla kan förhålla sig till det och framföra sin kritik, och jakten på "objektivitet" kan bli en uppgift i en fortsatt vetenskaplig process. Detta är, som jag uppfattar det, kärnan i avhandlingen, som gärna kunde ha utvecklats och fördjupats, medan an-

skapen mer samlat, som en institution präglad av konsensus". Han menar att forskningen numera, åtminstone på områden där det råder osäkerhet om sakfrågan, snarare präglas av kontroverser.

Mot denna bakgrund innebär avhandlingens övergripande och tvärvetenskapliga ansats naturligtvis många svårigheter. Men samtidigt är det nödvändigt att forskare vågar lyfta blicken från enskilda detaljfrågor. Och inledningen till denna anmälan avsåg att peka på något som jag tror är betydelsefullt i detta slag av studier: en ständig reflektion kring forskningens inte helt okomplicerade funktion i samhället. Möjligen skulle detta, och den normativa forskningens problematik, förtjänat mer uppmärksamhet. Vilka försök har gjorts att kvalitativt eller kvantitativt bestämma vad "hållbar utveckling" innebär i samhället och för byggsektorn? Vilka instrument har man använt, vilken teoretisk bakgrund har man haft och vilken kritik har sådana försök mötts av? Vilka olika förhållningssätt och ambitionsnivåer har funnits? Hur har målen prioriterats? Vilken information når ut och vad får gehör – och varför? Men samtidigt utgör detta naturligtvis ett tema för fortsatt

nat hade kunnat redigeras hårdare.

Som redan nämnts avstår jag i denna anmälan från att fördjupa mig i siffror. Men det kan vara av intresse att reflektera något över hur avhandlingens bild av den hållbara utvecklingen relaterar sig till en pågående samhällsdebatt. Det ska då noteras att avhandlingens reduktionsberäkning främst bygger på tre skrifter, varav två är utgivna av miljöorganisationen Miljöförbundet Jordens Vänner/Friends of the Earth, vilka också varit föregångare och pådrivande i dessa frågor. Att regeringens miljörådgivare Stefan Edman uppmärksammar liknande beräkningar i en bok (Edman, 1998, s. 30–33), och att boken fick förhållandevis positivt bemötande på ledarsidan i Expressen, kan indikera en bred förankring. Men att boken i just detta avseende möttes av sarkastisk kritik på ledarsidan i Svenska Dagbladet kan illustrera att idéerna ännu inte omfattas av fullständig konsensus i svensk tanketradition.

Att det finns olika åsikter i dessa frågor är ju knappast obekant för den som följer nyhetsdebatten. Inte heller att företrädare för olika åsikter gärna mobiliserar stöd från experter. Forskningssociologer (se t.ex. Sundqvist 1996) har uppmärksammat vetenskapliga traditioners roll i detta sammanhang och Thomas Brante (1996) har skrivit att för "några decennier sedan uppträdde vetenskapens forskning.

Byggsektorns miljöarbete har under det senaste decenniet haft fokus på byggvaror och på vad man ibland kallat ett "produkttänkande". På denna nivå finns många aktiva "stakeholders" och stora förbättringar har uppnåtts. I sin avhandling pekar Svane klarsynt ut en ny riktning. Begrepp som systemsyn, miljöutrymme och hållbarhetsgap sätts i fokus – frågor som måhända är mer väsentliga men avsevärt svårare att hantera. Målet måste inledningsvis begränsas till att förbättra kunskaperna så att osäkerheten i besluten kan minska så långt som möjligt. Svanes avhandling är, som han själv framhåller, bara en länk i en kedja och måste följas av fortsatt forskning. Men den är tveklöst ett steg på rätt väg i sökandet efter vad en hållbar utveckling konkret innebär för det lilla grannskapet.

Göran Stålbom
Projekteringsmetodik, KTH
Allmänna VVS Byrån AB

Referenser

- Björkholm, Ylva & Örjan Svane, Miljöarbete i bostadsförvaltning, Från mirakeltrasa till miljöledning, BFR T7:1998.
- Brante, Thomas, "Vetenskapsbaserade kontroverser" i Lars J. Lundgren (red.) Att veta och att göra. Om kunskap och handling inom miljövrården. Stockholm: Naturvårdsverket, 1996.
- Edman, Stefan, Världens chans. Ny möjlighet för Sverige. En bok om ekologi, teknik och solidaritet, Stockholm: Atlas, 1998.
- Gerholm, Tor Ragnar, "Domedagsporr för intellektuella" i Moderna tider 110/111, 1999–2000.
- Hacking, Ian, The Social Construction of What?, Harvard University press, 1999.
- Jacob, Merle, "Hållbar utveckling: Från randobjekt till vetenskapligt begrepp", i Humanekologiska perspektiv på människans tillvaro, Nora: Nya Doxa, 1999.
- Latour, Bruno, Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi, Studier i företagsekonomi 5, Stockholm: N&S, 1998.
- Latour, Bruno & Steve Woolgar, Laboratory Life. The Social Construction of Scientific Facts, 1979 (2:a utg. 1986 hade titeln Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts).
- Lidskog, Rolf, Eva Sandstedt & Göran Sundqvist, Samhälle, risk och miljö. Sociologiska perspektiv på det modernasamhällets miljöproblem. Lund: Studentlitteratur, 1997.
- Lomborg, Bjørn, Verdens sande tilstand, Viby: Centrum, 1998.
- Popper, Karl, "Mot kunskapssociologin", i Popper i urval, Stockholm: Thales, 1997.
- Sundqvist, Göran, "Miljöexperterna. Om vetenskapens auktoritet i miljöarbetet" i Lars J. Lundgren (red.) a.a., 1996.
- Svane, Örjan, Miljöarbete i bostadsförvaltning – en undersökning av praxis i tolv bostadsföretag, KTH, TRITA-ARK 1998:9.

Rob Marsh, Michael Lauring og Ebbe Holleris Petersen:
**arkitektur og miljø – form, konstruktion,
materialer og miljøpåvirkninger**

Recension af Hanne Lehrskov

Bogen arkitektur og miljø – form, konstruktion, materialer og miljøpåvirkninger er resultatet af et tværfagligt forskningsprojekt mellem arkitekter og ingeniører fra Arkitektskolen i Aarhus og Statens Byggeforskningsinstitut.

Bogen udkom i september 2000 og omhandler miljøhensyn i relation til boligbyggeri. Bogen kan læses fra ende til anden eller bruges som opslagsværk. På en meget systematisk måde beskrives, beregnes og visualiseres forskellige miljøparametre for læseren. Problemstillingerne formidles på en forståelig og konkret måde, således at man kan se sammenhænge mellem og konsekvenser af forskellige valg indenfor de tre områder bygningsform, -konstruktion og byggematerialer.

Dermed bliver bogen et nyttigt værktøj for arkitekter og andre i byggebranchen, der i stadig stigende omfang bliver konfronteret med ønsker og krav om at inddrage miljøhensyn i byggeriet. Et nyttigt værktøj ved tegnebordet, når der skal prioriteres mellem forskellige muligheder og et nyttigt værktøj til at dokumentere de foretagne valg overfor bygherren m.fl.

I bogen gøres meget komplekse aspekter i miljøarbejdet således operationelle ved at snævre problemfeltet ind til et fokus på de mest relevante miljøtemaer indenfor dansk boligbyggeri. Et sted skal man jo starte og bogens største berettigelse er således bidraget til at få arbejdet med miljøhensyn eksemplificeret og "ned på jorden".

Bogen bliver på denne måde en væsentlig konkurrent til "Håndbog i miljørigtig projektering" – BPS 121. Håndbogen er et storstilet forsøg på at stille grundlæggende metode, terminologi og miljøviden til rådighed for den projekterende og det er såmænd både prisværdigt og nødvendigt. Men hvor Håndbogen "snubler" i tiltaget ved at skue over for stort et stof, som desuden

generelt formidles både dårligt og uoperationelt, går arkitektur og miljø meget mere anvendeligt til værks indenfor sit område.

I bogen er der gennemregnet en række miljøprofiler. Metoden der er anvendt til disse beregninger er internationalt anerkendt, hvilket gør det muligt at definere en platform for miljøberegningerne på tværs af forskellige projekter og lande. Hermed skabes et synligt og tilgængeligt referencegrundlag, som er særdeles nyttigt i den ellers meget subjektivt prægede debat om, hvad der er miljørigtigt og hvad der ikke er.

Selvfølge kan metoden diskuteres, dvs. hvordan faktorerne opgøres og hvad der medregnes – og det bliver den da også i det løbende arbejde med udviklingen af internationale standarder. Eksempelvis har visse danske byggemateriale-producenter haft indvendinger til beregningsmetoderne i forbindelse med inddragelse af feed stock energien i miljøprofiler, der indeholder træ, idet producenterne mener at dette i for høj grad favoriserer træ som byggemateriale.

Det største problem i forbindelse med udregningerne af miljøprofilerne er, som forfatterne også nævner, manglende miljødata. Der er ganske enkelt en del forhold om miljøet, som vi ikke ved noget om. Et godt eksempel herpå er de mange tusinde kemiske stoffer, der anvendes i en lang række produkter, som vi omgiver os med i hverdagen. Det er kun få af disse kemiske stoffers individuelle såvel som synergiske effekter på og i miljøet, der kendes. Den manglende viden på området bunder bl.a. i problemets kompleksitet omkring konkret sporing og måling af stoffernes effekter i miljøet.

Et andet og mere specifikt problem i relation til miljøprofilerne i bogen arkitektur og miljø tegner sig omkring bestemmelsen af levetider og hvad der sker med byggematerialerne efter endt levetid.

Bestemmelsen af et byggematerials levetid afhænger således af dets placering i konstruktionen, og i høj grad af hvorledes det bliver vedligeholdt. Ordentlig vedligeholdelse kan sagtens fordoble eksempelvis en træbeklædnings levetid. Så på den ene side er det godt, at levetiderne kan korrigeres efter egne erfaringer, på den anden side er der også tale om en usikkerhedsfaktor, der kan have en væsentlig indflydelse på det endelige udfald af miljøprofilen – og som kan mani-

pulere miljøprofilen i mere eller mindre positiv retning, forstås.

Af gode grunde kan man ikke tage hensyn til mulige fremtidige bortskaffelsesstrategier i miljøprofilerne. Således indregnes de kendte bortskaffelsesmetoder i miljøprofilerne og andet er der ikke at gøre ved det. Blot kan man dele forfatterens håb om, at disse metoder vil ændre sig i positiv retning, for det er helt tydeligt, at der på dette område ligger store muligheder for at optimere miljøprofilerne og vinde gedigne "miljøbesparelser". Desværre lægger den gængse byggeteknik ikke op til en bæredygtig byggeadfærd i den henseende, idet den ikke i særlig høj grad tillader, at en bygning kan dekomponeres og genbruges. I dag er det meget ressourcekrævende og derfor ikke rentabelt, at adskille bygningsdele i genbrugbare dele, fordi dagens byggeteknik generelt simpelthen ikke er tænkt så langt ud i fremtiden.

Takket være arkitektur og miljø er miljøprofilerne nu introduceret, forklaret og perspektiveret ved sammenligninger med miljøbelastninger ved husets opvarmning. Desuden får man et ret godt billede af drivhuseffekt fordelt på hhv. husets konstruktioner og konstruktionens dele i de viste lagkagediagrammer. Således får man efterhånden som man bliver fortrolig med præmisserne for miljøregnskaber og -profiler mulighed for at nærme sig en saglig miljøvurdering af et boligbyggeri.

Selv om bogen således skal roses for at være et godt og gedigent bidrag til at præcisere miljøarbejdet i relation til et bestemt område indenfor arkitekturen, så kan bogen alligevel aldrig komme til at fungere som andet end en retningsgiver med hensyn til miljøspørgsmålet. For som forfatterne selv berører i indledningen af bogen, er der også andre væsentlige miljøproblemstillinger at forholde sig til. F.eks. problemer omkring det stigende forbrug af motoriseret persontransport og forholdet omkring brugeradfærd, hvor vaner og mentalitet viser sig at have lige så meget betydning som det fysiske udgangspunkt i form af selve boligen. Disse forhold er formentlig mindst lige så eller mere væsentlige end de temaer bogen omhandler set i relation til et større samfundsmæssigt miljøperspektiv. Her begyn-

der problemerne med at navigere i miljøarbejdet for alvor at tone frem. For hvordan etablerer man egentlig et grundlag for at prioritere og udvælge miljøindsatsområder i en byggesag. Starter man i det globale, regionale eller lokale niveau – for nu at bruge den gængse terminologi. Tager man et politisk, videnskabeligt eller personligt udgangspunkt? Eller vælger man, som forfatterne af bogen gør, at starte fra en faglig position og at definere og løse miljøproblemer den vej fra?

For brugeren af bogen er det nødvendigt at være sig bevidst, at netop ved at fokusere snævert og som her desuden arbejde "gennemsnitligt" (dvs. bruge standarder), kan stoffet dels blive for generelt og dels komme til at ekskludere andre væsentlige forhold i den specifikke sammenhæng. Dvs. at valget af ramme for fokus eller indsatsområde/r er særdeles vigtigt for at undgå fejlinvesteret arbejde i noget der ganske enkelt ikke batter i miljøet og eftersom forbrug af ressourcer pr. bolig kan variere fra gang til gang eller fra nabo til nabo er det åbenbart, at det også er nødvendigt at arbejde mere "finmasket" dvs. inddrage flere aspekter – eksempelvis både persontransport og den individuelle brugeradfærd – i vurderingerne, når der bygges boliger.

Det vil i sidste ende ofte være en diskussion om afgrænsning af miljøarbejdet i hver enkelt byggesag, for hvor om alting er, så er det tidskrævende at arbejde med miljøhensynene, bl.a. fordi erfaringerne viser at man ofte skal bruge meget tid på det indledende arbejde med at etablere brugbare sammenlignings- og prioriteringsgrundlag.

Afslutningsvis vil jeg vende tilbage til samarbejdet mellem arkitekter og ingeniører. For denne bog ville nok ikke have set dagens lys, hvis ikke det var for netop dette samarbejde. Og det er ganske interessant, at der nu eksisterer endnu et fælles fagligt felt, omend arkitekter og ingeniører pga. den forskellige faglige natur altid vil have hver deres indgangsvinkel til sagen. I bogen arkitektur og miljø savner jeg en mere præcis definition af, hvad det arkitektoniske arbejde i forhold til miljøtemaet egentlig omhandler. Hvor der for ingeniørens vedkommende i det her tilfælde er et tydeligt afgrænset arbejdsfelt, kunne det have været interessant om arkitekterne havde brugt et kapitel på lidt skar-

pere at definere, hvad så det arkitektoniske arbejdsfelt i relation til inddragelse af miljøhensyn i det hele taget indeholder, gerne eksemplificeret ved f.eks. boligbyggeri. Med andre ord hvorfor og hvordan kan lige netop arkitekter arbejde med miljøhensyn?

Hanne Lehrskov, arkitekt MAA,
tidligere adjunkt på Arkitektskolen i Aarhus
med forskningsprojektet Arkitektursynergi – samvir-
ket mellem økologi og arkitektur

Jonny Aspen og John Pløger (red.):

på sporet av byen

Spartacus Forlag A/S 1997, Oslo. 383 s.

Recension av Christer Bengts

Varför ger man ut antologier om staden och det urbana? För att bidra till inspiration och nytänkande svarar redaktörerna till boken på sporet av byen och tillägger att den offentliga stadsdiskussionen i Norge i mycket skett på arkitektkårens premisser och saknat teoretiska perspektiv. Redaktörerna, det är Jonny Aspen, cand.philol. och stipendiat vid arkitekt högskolan i Oslo, samt John Pløger, dr.art. (samfunnsgeografi) och forskare. Redaktörernas uppsåt är ju lovvärt, speciellt som det internationella arkitektsamfundet med sina konstnärliga ambitioner bidragit till den globala stadsförstörelsen; låt oss alltså inte göra boken till trädgårdsmästare!

Enligt texten på baksidan av boken är bidragen en introduktion till den internationella urbanteorin ("byteori"). Detta är säkert att ta i för mycket; förutom de två redaktörerna är det tolv skribenter som bidragit med elva artiklar. Av dessa tolv författare är en fransman och resten amerikaner och engelsmän. I flera av bidragen gör sig skribenterna lustiga över den förment globala och generella formuleringen av urbana spörsmål, som egentligen – heter det – är formulerade av vita, protestantiska män. Man kunde spinna vidare på temat och konstatera att "modern byteori" tycks vara en i stort sett anglosaxisk fråga, med tungt vägande bidrag av amerikanska och engelska kvinnor. Urvalet av texter speglar alltså den nordiska förståelsens snävhet av det "internationella", och givetvis i grunden vår utpräglad anglosaxiska orientering och bristande språkkunskaper.

För mig hade boken sitt största intresse som ett tidsnitt, representerande delar av den engelskspråkiga, akademiska urbandiskussionen under slutet av 80-talet och början av 90-talet. Endast Lefebvres bidrag från år 1975 bryter av från detta mönster. Beträktat på detta sätt frapperas man av de olika skribentkategoriernas bindningar till auktoriteter. Speciellt de kvinnliga

amerikanska urbanteoretikernas argumentation ger tribut till fransk (manlig) modefilosofi, vilket kanske säger en del om den kontext där bidragen ursprungligen producerats.

Förrän jag går in på en närmare presentation av boken vill jag gärna komma med två allmänna kommentarer. För det första tycks välrenommerade akademiker ha samma problem som universitetsstuderande, nämligen svårigheten att differentiera diskussionen om specifika begrepp med avseende å begreppens ontologiska eller epistemologiska kontext. Ett exempel: "Vad är postmodernism?" Frågan är berättigad, men man skall observera den ontologiska kontexten. Det är fråga om att ge begreppet postmodernism en "konkret" eller "reell" innebörd, vilket inte nödvändigtvis ger begreppet analytisk kraft. Antalet möjliga svar på frågan är oändligt. I det politiska livet är begrepp med starka positiva konnotationer ("demokrati", "samverkan", "bärkraftig" etc.) utsatta för en kontinuerlig kamp där olika parter försöker få genklang för sina specifika definitioner. I denna bemärkelse verkar den internationella, akademiska gräddan att förhålla sig på samma sätt till modebegrepp. Erkända skribenter vill gärna visa upp sig på palestran och personligen bidra med egna definitioner. Om man å andra sidan erkänner begreppens epistemologiska dimension innebär detta att försöka använda begreppen som förståelseverktyg; de bör vara så entydigt definierade som möjligt och begreppens värde är liktydigt med deras bruksvärde i konkreta analyser.

För det andra verkar det att finnas en ångest för att avsluta en kritisk diskussion med förslag till alternativa lösningar, eller att supplerera dokumenterade skeenden med ett s.k. kontrafaktuellt resonemang, dvs. "om det som skedde hade gått annorlunda så hade det... hänt". Kanske det är en fråga om akademikers självbevarelsedrift i kombination med positionen i elfenbenstornet; formulera aldrig förslag, håll dig till kritik om du vill överleva! Ändå finns det, märkligt nog, en underton av determinism i snart sagt alla bokens bidrag, nämligen uppfattningen att man kunde bygga sig till bättre liv eller att det som sker med vår fysiska miljö innebär en reell försämring av levnadsvillkoren. Här verkar man tidvis att se kausalsamband mel

Varför ger man ut antologier om staden och det urbana? För att bidra till inspiration och nytänkande svarar redaktörerna till boken på sporet av byen och tillägger att den offentliga stadsdiskussionen i Norge i mycket skett på arkitektkårens premisser och saknat teoretiska perspektiv. Redaktörerna, det är Jonny Aspen, cand.philol. och stipendiat vid arkitekt högskolan i Oslo, samt John Pløger, dr.art. (samfunnsgeografi) och forskare. Redaktörernas uppsåt är ju lovvärt, speciellt som det internationella arkitektksamfundet med sina konstnärliga ambitioner bidragit till den globala stadsförstörelsen; låt oss alltså inte göra bocken till trädgårdsmästare!

Enligt texten på baksidan av boken är bidragen en introduktion till den internationella urbanteorin ("byteori"). Detta är säkert att ta i för mycket; förutom de två redaktörerna är det tolv skribenter som bidragit med elva artiklar. Av dessa tolv författare är en fransman och resten amerikaner och engelsmän. I flera av bidragen gör sig skribenterna lustiga över den förment globala och generella formuleringen av urbana spörsmål, som egentligen – heter det – är formulerade av vita, protestantiska män. Man kunde spinna vidare på temat och konstatera att "modern byteori" tycks vara en i stort sett anglosaxisk fråga, med tungt vägande bidrag av amerikanska och engelska kvinnor. Urvalet av texter speglar alltså den nordiska förståelsens snävhet av det "internationella", och givetvis i grunden vår utpräglad anglosaxiska orientering och bristande språkkunskaper.

För mig hade boken sitt största intresse som ett tidsnitt, representerande delar av den engelskspråkiga, akademiska urbandiskussionen under slutet av 80-talet och början av 90-talet. Endast Lefebvres bidrag från år 1975 bryter av från detta mönster. Beträktat på detta sätt frapperas man av de olika skribentkategoriernas bindningar till auktoriteter. Speciellt de kvinnliga amerikanska urbanteoretikernas argumentation ger tribut till fransk (manlig) modefilosofi, vilket kanske säger en del om den kontext där bidragen ursprungligen producerats.

Förrän jag går in på en närmare presentation av boken vill jag gärna komma med två allmänna kommentarer. För det första tycks välrenommerade akademiker ha samma problem som universitetsstudenter,

nämmligen svårigheten att differentiera diskussionen om specifika begrepp med avseende å begreppens ontologiska eller epistemologiska kontext. Ett exempel: "Vad är postmodernism?" Frågan är berättigad, men man skall observera den ontologiska kontexten. Det är fråga om att ge begreppet postmodernism en "konkret" eller "reell" innebörd, vilket inte nödvändigtvis ger begreppet analytisk kraft. Antalet möjliga svar på frågan är oändligt. I det politiska livet är begrepp med starka positiva konnotationer ("demokrati", "samverkan", "bärkraftig" etc.) utsatta för en kontinuerlig kamp där olika parter försöker få genklang för sina specifika definitioner. I denna bemärkelse verkar den internationella, akademiska gräddan att förhålla sig på samma sätt till modebegrepp. Erkända skribenter vill gärna visa upp sig på palestran och personligen bidra med egna definitioner. Om man å andra sidan erkänner begreppens epistemologiska dimension innebär detta att försöka använda begreppen som förståelseverktyg; de bör vara så entydigt definierade som möjligt och begreppens värde är liktydigt med deras bruksvärde i konkreta analyser.

För det andra verkar det att finnas en ångest för att avsluta en kritisk diskussion med förslag till alternativa lösningar, eller att supplerera dokumenterade skeenden med ett s.k. kontrafaktuell resonemang, dvs. "om det som skedde hade gått annorlunda så hade det... hänt". Kanske det är en fråga om akademikers självbevaringsdrift i kombination med positionen i elfenbenstornet; formulera aldrig förslag, håll dig till kritik om du vill överleva! Ändå finns det, märkligt nog, en underton av determinism i snart sagt alla bokens bidrag, nämligen uppfattningen att man kunde bygga sig till bättre liv eller att det som sker med vår fysiska miljö innebär en reell försämring av levnadsvillkoren. Här verkar man tidvis att se kausalsamband mellan fysiska livsbetingelser och levnadsformer i stället för att se både miljö och levnadsformer i relation till övergripande processer. Peter Hall avslutar sin bok *Cities of tomorrow* med den resignerade kommentaren att eländet inte har byggts bort – trots ett århundrade av ivriga försök. Kanske tanken på att bygga bort problem bara är del av det spel de flesta av oss får sitt dagliga bröd av?

Några kommentarer om de enskilda bidragen: John Pløger inleder antologin med en urbanteoretisk översikt, skiljande mellan marxistiska ansatser, social- och kulturteori samt semiotiska ansatser. Dispositionen speglar i någon mån innehållet i bokens tre delar; (1) Urbanisering, kapitalisme och vardagsliv, (2) Estetiseringen av det offentliga rum, och (3) Fin de siècle-urbanisme.

Henri Lefebvre, vem annars, får äran att inleda det hela med ett bidrag om det urbana rummets produktionsprocess. Problemet med Lefebvre är att den abstraktionsgrad han rör sig på inte helt lätt öppnar sig för en läsare som inte känner till andra delar av hans produktion. Tanken att produktionsprocessen har ett avgörande inflytande på hur vår fysiska värld utformas är givetvis av central betydelse, men de facto mycket förbisedd, bl. a. i de andra bidragen i antologin – trots tidvisa försäkringar om motsatsen.

David Harveys otroligt rika och varierande författarskap kommer inte heller det så väl till sin rätt i form av korta inlägg. Han är ju en omständlig forskare och oerhört ambitiös teoretiker, men förhoppningsvis kan det i boken publicerade bidraget väcka någon vetgirig själs intresse för vidare studier. Problemet med teoretiskt inriktad marxistisk urbanforskning är att den sällan omsatts i empirisk forskning – vem skulle förresten i dagens värld finansiera sådant? Kapitalismkritiken är ju nu lika angelägen som någonsin tidigare, men seglar i motvind p.g.a. de stora politiska omvälvningarna. Kapitalismkritiken i marxistisk tappning öppnar i och för sig många andra dörrar än den till ett försvar av betongsossarnas korruperade folkhem, men detta arbete tycks bli en uppgift för kommande generationer.

Nigel Thrift och Paul Glennie gören mycket intressant kartläggning av ursprunget till konsumtionsmönstren i England och USA, bl.a. avvisande uppfattningen att industrialism skulle haf föregått masskonsumtionen. "Nyhetens" koncept föregick industrialismen rent historiskt sett. De påstår vidare att reklamens betydelse för konsumtionsmönstren konsekvent överbetonats. Samtidigt frågar de sig om inte individuella identiteter håller på att försvinna "i en förförande ström av fritt flytande tecken".

Den andra delen av boken gäller estetiseringen av det offentliga rummet och inleds av Richard Sennetts diskussion om rutplanen ("The grid"), vilken ställs i relation till den amerikanska likriktningen. Neutralitet i rummet etablerar ett fält för konkurrens, men samtidigt förnekas enligt författaren människans och platsens egenvärde.

"I kraft av att vara det ställe där individuell biografi och strukturella omskiftningar löper samman, är rummet potentiellt sett en faktor som strukturerar samfundet" säger Sharon Zukin. Detta kan man ju bara skriva under, med förbehållet att påståendet gäller snart sagt allt här i livet. Citatet, oärligt ryckt ur sitt sammanhang, kanske indikerar något av de problem skribenter i teori stöter på. Gränsen mellan djupsinne och plattityder är som en i vattnet dragen linje. I övrigt diskuterar hon gentrifiering, drömlandskap (Disneyland) och "urholkeningen av det lokala".

M. Christine Boyer spinner vidare på samma tema om hur den bitvisa kommersialiseringen av stadens olika delar gör sig betjänt av det historiska arvet och hur "bevarande" egentligen minimeras till business.

Privatsfärens nostalgiska begär och fantasier blir i ökande grad manipulerad genom scenografier och stadstablåer, iscensatta för att stimulera förbruk genom skådespel och förfalskad historia.

Som arkitekturhistoriker har hon givetvis en stark känsla för det "autentiska", men ställer sig aldrig frågan om alternativ. Kanske det är bättre att bevara kulisser än ingenting alls – hednisk tanke? Den tredje i räckan av *comme-il-faut* skribenter är Helen Liggett som diskuterar stadens representationer, bl.a. fotografiets betydelse.

Bokens tredje del börjar med Mike Davis' verkligt rafflande beskrivning av Los Angeles som plats för befästningar för de rika, inringningar av de fattiga och polisväsendets centrala roll i upprätthållande av terror(o)balansen. I sammanhanget är det kanske på sin plats att påminna om stadens ursprung som fästning. Före grekerna introducerade offentligheten hade det funnits städer i flera tusen år. Dessa städers morfologier var oftast utvecklade för att säkra olika befolkningsgruppers möjlighet att kontrollera sina egna sfärer eller varandra. Kanske Los Angeles egentligen

betyder ett steg i riktning mot den "ursprungliga" staden? Detta antagande kanske pekar på det absurda i att diskutera nutida företeelser med facit i hand. Vårt offentliga stadsliv i Europa har alltid varit underställt olika former för reglering av arbetskraften, t ex genom att begränsa tiggeri, upprätta tvångsinrättningar för arbete, etc.

Michael Keith fortsätter med en artikel om identitet och autenticitetens rum, följd av Doreen Massey som diskuterar tid/rum relationen. Det sistnämnda tycker jag nog är bokens svagaste bidrag i all sin ohöljda, politiska korrekthet. Platskänslan skall vara global! Att diskutera platsens försvinnande utan att reflektera över tidens förändrade karaktär och betydelse för liv och leverne, eller att inte befatta sig med den moderna tidsuppfattningen i ett historiskt perspektiv, gör en diskussion om "plats" omöjlig. Tiden har under de senaste årtiondena varit ämne för många hyllmeter avhandlingar och man kan bara beklaga den urbanteoretiska diskussionens handfallenhet på denna punkt.

Kevin Robins står för bokens sista anglosaxiska bidrag med ett kritiskt inlägg rörande det vid det här laget avgnagda benet "postmodernism". Att pådyvla postmodernismen status av modernism kan man väl acceptera, men att samtidigt kritisera den för att vara nostalgisk och konservativ är rätt groteskt. Vad är det för fel med konservatism? Bidraget kunde stå som epitet för bokens urbanteoretiska dilemma. Vi har väl alla en känsla att det som kallas utveckling har inneburit en massförstörelse av goda ting, både gällande vår fysiska omgivning och medmänskliga relationer. Om vi inte accepterar detta utan vill ha en bättre värld, måste vi väl hålla oss med ideal. Varifrån kan vi hämta sådana? Givetvis från historien, eller alternativt från andra kulturer. Vi kan inte formulera ideal på ett förståeligt sätt utan att hänvisa till någonting handgripligt, d.v.s. sådant som andra erfarenhetsmässigt kan förstå. – Men nej, den (post)moderne teoretikern har den gränslösa pretentionen att förfäktat det ingen upplevt och ingen kan veta någonting om. Teoriproduktion är kanske sist och slutligen inte en så oskyldig sysselsättning man kunde tro?

Jonny Aspen avslutar antologin med en initierad och intressant kommentar till de urbana förändrings-

processerna i Oslo. Bidraget visar att de i boken exponerade urbanteoretiska författarna kan vara en inspirationskälla till reflektioner rörande den urbana verklighet man själv konfronteras med varje dag.

Avslutningsvis vill jag – trots mina här presenterade förbehåll – gratulera redaktörerna till skriften. Teori är som fruktträd. Även det finaste fruktträd är värdelöst om det inte bär frukt.

Christer Bengs

Red. Tina Skouen:

Den trygge byen

– kriminalitetsforebyggende planlegging

Antologinsomärutgivenmedstödfrådetnorskakulturrådet består av tio artiklar skrivna av olika författare samt ett inledningkapitel av redaktören Tina Skouen. Flera av författarna är arkitekter och planerare, men även samhällsvetare, humanister och en naturvetare finns representerade bland författarna. De flesta skriver om norska förhållanden, men i några kapitel görs också utblickar till exempelvis danska, svenska och amerikanska förhållanden. Redaktören poängterar att boken skall ses som ett diskussionsunderlag vad gäller frågan om vilken utveckling av staden ur trygghetssynpunkt som är önskvärd i framtiden för Norges del.

Det som flera av kapitlen visar med sådan tydlighet Antologinsomärutgivenmedstödfrådetnorskakulturrådet består av tio artiklar skrivna av olika författare samt ett inledningkapitel av redaktören Tina Skouen. Flera av författarna är arkitekter och planerare, men även samhällsvetare, humanister och en naturvetare finns representerade bland författarna. De flesta skriver om norska förhållanden, men i några kapitel görs också utblickar till exempelvis danska, svenska och amerikanska förhållanden. Redaktören poängterar att boken skall ses som ett diskussionsunderlag vad gäller frågan om vilken utveckling av staden ur trygghetssynpunkt som är önskvärd i framtiden för Norges del.

Det som flera av kapitlen visar med sådan tydlighet är att många företeelser har två sidor. Övervakning kan å ena sidan göra människor tryggare å andra sidan kan den också skapa ökad otrygghet. Videoövervakning kan å ena sidan underlätta polisens arbete och å andra sidan kan den informella sociala kontrollen upphöra att fungera. Rädsla kan också föda kriminalitet. En del använder vapen i självförsvarende syfte. Det som är gynnsamma betingelser för brottslingar – mörka platser, få människor i rörelse etc – är också betingelser

som gör människor rädda. Områden som planerats som naturområden kan med sina träd, buskar och vrår fungera som perfekta gömställen för kriminella. Detta skapar otrygghet för dem som vill besöka dessa områden. Samtidigt kan områden som planeras för att förhindra kriminalitet ge ett sterilt intryck, vilket i sig bidrar till rädsla.

Människors rädsla för att utsättas för brott – i synnerhet rädslan att utsättas för våld – påverkar människors livskvalitet i negativ riktning. Det finns människor som inte vågar röra sig i det offentliga rummet. Men å ena sidan är det just mångfalden av människor som gör staden så spännande: människors rörelser i stadskärnan utgör själva livsnerven i staden. Å andra sidan är det mångfalden och spänningen som gör människor otrygga. Är det å ena sidan möjligt att göra gator och byggnader trygga och å andra sidan ge alla möjlighet att få tillträde till det offentliga rummet? Måste kampen om våld och kriminalitet med nödvändighet ske på bekostnad av öppenhet i samhället? Är en trygg och säker stad önskvärd?

Jag vill inledningsvis påpeka att jag tycker att denna antologi känns angelägen som ett diskussionsunderlag för frågan om vilket samhälle och vilken stad vi som medborgare önskar leva i. Även om boken främst beaktar norska förhållanden, så anser jag att det finns generella företeelser som är värda att beakta också i andra länder. Samlad erfarenhet ger som bekant ny kunskap. Artiklarna spretar åt lite olika håll, även om betoningen ligger på brottsforebyggande planering. Men en än mer relevant fråga i detta sammanhang är om det går att planera bort rädsla? Även om planerare lyckas i sin föresats att mer eller mindre planera bort brott, så återstår det faktum att rädslan för att utsättas för brott är mer spridd än vad den reella faran är. Rädslan för brott tycks leva sitt eget liv och vara mer eller mindre oberoende av den verkliga förekomsten av kriminella handlingar. Det finns således inget enkelt samband mellan rädslan för brott och den faktiska faran att utsättas för brott. Jag kommer nedan att belysa några av de teman som behandlas i denna antologi.

En av de frågor som diskuteras är om man med hjälp av vissa arkitektoniska grepp kan lösa problem med

våld och kriminalitet i staden. Detta tas upp av författarna Ketil och Martin Moe. De konstaterar att arkitektur inte spelar någon avgörande roll för kriminalitet, utan att det är andra förhållanden som är viktiga. Men även om arkitekturen ofta enbart har kosmetisk betydelse, så kan den emellertid tillhandahålla en ram för människors möten i staden. Arkitekturen kan också spegla det samhälle vi lever i. Förr stod dörren öppen som en inbjudan om att den förbipasserande var välkommen in. Nu är dörren låst och det kan till och med finnas kamera eller porttelefon vid bostadens ingång för att kontrollera att inte obekanta släpps in. Av dessa exempel framkommer att allteftersom samhället utvecklats så har människor blivit allt räddare för främlingar. Främlingarna kan ju vara presumtiva brottslingar.

Det tycks som om människor idag i allt högre grad sätter sin tilltro till teknisk övervakning – exempelvis avancerade larmsystem och videoövervakning – för att känna sig trygga. Men är det verkligen så att övervakningskameror leder till ökad trygghet eller kan till och med dessa göra vissa medborgare ännu räddare. Uppmonterade videokameror anses åtminstone kunna ha en tvåfaldig effekt. De kan dels försäkra medborgarna om att någon bevakar dem dels vara en bekräftelse på att det är farligt att beblanda sig med människor utanför den egna dörren. Den kan vidare öka rädslan för att bevista områden som ligger utanför kamerans räckvidd. Men om det är så att trygghet är det främsta målet så innebär det att vissa människor utesluts från stadsrummet. Det kan antingen vara de som är alltför rädda för att våga vistas där eller också de som inte passar in som förvägras tillträde till detta rum. Ett resultat av den videoövervakning som sker i stadsrummet kan vara en subtil privatisering av offentlig plats. Det är de kommersiella intressena som då får definiera vad som är acceptabelt beteende. De som inte passar in exkluderas. En konsekvens av detta skulle bli en homogenisering av stadens centrum. Detta tas upp av kriminologen Heidi Mork Lomell som ställer sig tvivlande till om videoövervakning av Oslos centrum kommer att få varaktiga och positiva konsekvenser för kriminalstatistiken. Den verkliga vinnaren konstaterar hon är säkerhetsindustrin, för i dag finns behov av deras tjänster.

Flera av artiklarna anlägger ett mer historiskt per-

spektiv på planering. Enligt Nan Ellin har rädslan för den andra alltid varit förhanden och varit drivkraften i all stadsplanering. Staden har de senaste hundra åren, enligt författaren, förknippats mer med hot än med trygghet. Om man ser låsta bilar och husdörrar, säkerhetssystem, förekomsten av "gated communities", antalet handeldvapen, mediernas rapportering om fara etc som tecken på rädsla så har den ökat över tid. Den ökande rädslan har fått en del människor att stanna hemma. De går inte längre ut för att möta människor, för de försöker i görligaste mån undvika oväntade möten. För att motverka rädslan så ökar behovet av kontroll. När människor måste utträtta ärenden i staden så planerar de var de skall parkera sin bil och vilka de skall träffa. Men vi kan även i dagens samhälle, hävdar Nan Ellin, se spår av medeltidens byggkonst. Det finns de – speciellt de med god ekonomi – som bygger murar och till och med vallgravar runt sina bostäder. Detta kan vara uttryck för postmodern rädsla – nostalgi, eskapism samt "retribalization" – med drag från förmodern tid. Förekomsten av "gated communities" och segregationen i samhället kan, menar författaren, vara ett uttryck för eskapism respektive "retribalization", dvs önskan om återgång till stamsamhällen. Att vissa etniska och socioekonomiska grupper lever åtskilda ger å ena sidan en viss trygghet å andra sidan leder det till likgiltighet och mindre tolerans för avvikelser.

Artikelförfattaren Erling Dokk Holm har också ett historiskt perspektiv på planering, om än ett betydligt kortare än Ellins. I sin artikel diskuterar han förhållandet mellan den fysiska och den sociala miljön. Detta gör han genom att blicka tillbaka på sin uppväxttid på 1970-talet. Då placerades de som bodde i flerfamiljshus och de som bodde i enplanshus i samma skola. Det var ett försök att med hjälp av social planering motverka segregationstendenser. Vad anbelangar förhållandet mellan kriminalitet och rädsla så påtalar författaren att det fanns gäng i flerfamiljshusområdet som ägnade sig åt kriminella aktiviteter. Men det var inte dessa gäng som aktiverade rädslan, utan betingelser i omgivningen. Enligt författarens erfarenhet behärskade de barn som kom från flerfamiljshusområden flera olika typer av miljöer än de som kom från villorna. Detta gjorde barnen från flerfamiljshus mindre rädda för omgivningarna

runt bostadsområdet jämfört med barnen från villorna.

Historikern Erling Sandmo diskuterar i sin artikel fenomenet våld i ett historiskt perspektiv och går tillbaka till det norska bondesamhället i början av 1600-talet. Våld har sannolikt alltid förekommit. Det nya är vad som räknas som våld. Idag står fenomenet våld för alltifrån örfilar till dråp. Så var det inte under 1600-talet. Då angick ett slagsmål enbart de berörda kontrahenterna. Han konstaterar att efter vår måttstock var 1600-talets samhälle långt mer våldsamt än dagens. Våld är med andra ord inget urbant fenomen. Det som skiljer sig åt är att i dagens samhälle riktas uppmärksamheten mot våldshandlingen till förmån för själva försoningen. Så var det inte på 1600-talet. Då var våld en privat angelägenhet, medan försoningen var offentlig. Idag gäller det omvända förhållandet. Enligt författaren var det först när statsmakterna involverade sig i lokalsamhället och definierade slagsmål som ett problem som våldsproblemet uppstod. Staten fick ensamrätt att använda fysiskt våld. När vanliga människor tillgrep våld ansågs det som något kulturfrämmande och farligt. Vi ser i dag det offentliga rummet också som en möjlig plats för våld och kriminalitet. Detta får konsekvenser för hur människor inrättar sig rent fysiskt. En fråga som Sandmo ställer är om man kan tänka sig en stadsplanering som inte bara motverkar våldet i det offentliga rummet, utan tar fasta på vänskapen. I dagens samhälle lär sig människor att se andra som potentiella förövare eller offer, men ingenstans i stadsrummet manifesteras vänskap. Om exempelvis författaren skulle ställa sig framför en av övervakningskamerorna och ta en gammal ovän i handen skulle då någon betrakta dem med intresse?

Kan man med fysisk planering medverka till att förebygga våld och kriminalitet i städer? Men det finns som bekant flera olika typer av kriminalitet. Det finns brott som begås i affekt, andra är noga planerade. I en del fall gör "tillfället tjuven". För att förhindra kriminella handlingar fordras alltså olika typer av åtgärder. För de som begår brott i affekt – exempelvis våldsbrott – har sannolikt inte den fysiska planeringen någon större effekt. Däremot kan exempelvis upplysta parkeringsplatser i vissa fall förhindra att bilbrott sker. I en av

artiklarna konstateras just att forskning som rör förhållandet mellan fysisk miljö och kriminalitet är eftersatt. Men går det att planera bort brott helt?

För den som vill ha mer konkreta tips om hur man med hjälp av planering kan förebygga brott så finns flera bidrag i denna antologi som tillfredsställer detta behov. Så behandlar exempelvis författarna Marit E. Unstad och Jon Christophersen att utformningen av den fysiska miljön kan göra det möjligt att förebygga kriminalitet och vara en grund för att utveckla sociala nätverk. Bo Grönlund och Lone Schock beskriver hur kriminalpreventiva normer och anvisningar utarbetats i Danmark. Dessa har i sin tur utvärderats av Statens Byggeforskningsinstitut. Brottspreventiv planering handlar om, skriver författarna, att skapa den goda cirkeln. I den ingår både de fysiska ramarna, den sociala strukturen och de boendes inbördes kontakt och inflytande över vardagen. Det är bl a viktigt att ha en god bostad i ett både socialt och visuellt överskådligt område, där man känner igen de andra och känner sig hemma. Att skapa goda och trygga stads- och bostadsmiljöer där människor trivs, förutsätter ett samspel mellan kommunen, byggherrarna, bostadsföretagen och de människor som bor där. Annichen Hauan ger några exempel på hur ändringar i den fysiska omgivningen kan bidra till att reducera mobbning och annat oönskat beteende i skolan. Hon finner att det i högre grad förekommer mobbning på skolor med små utearealer och få aktivitetsmöjligheter än på skolor med goda förhållanden för detta. Tove Nakkens och Pedro Ardilas kapitel om "Visjonen om Fornebu" diskuterar bl a kommunens roll i det brottsförebyggande arbetet vad gäller området kring Fornebu. Är det så att de lösningar som valts i den planerade utbyggnaden av Fornebuområdet var de bästa ur exempelvis trygghets- och trivselsynpunkt?

Carina Listerborn visar i sin artikel hur långt man kommit i Sverige med att integrera kriminalitetsförebyggande arbete i stadsplaneringen. Brottsprevention genom fysisk planering är en sent utvecklad företeelse i Sverige. Listerborn är den som har ett explicit könsperspektiv. En förklaring till att kvinnor upplever större rädsla när de vistas ensamma i det offentliga stadsrummet kan vara att det offentliga rummet har utformats utifrån mannen som norm: att män tillhör

den offentliga och kvinnor den privata sfären. Kvinnor ser män som både potentiella och reella förrövare. Listerborn argumenterar för att om man i stället för säkerhet talar om tillgänglighet till staden så kanske ett kontrollsamhälle kan undvikas. Hon hävdar att i grund och botten borde det inte handla om rätten att skyddas utan om rätten att slippa skyddas.

Avslutningsvis vill jag framhålla att en antologi som innehåller artiklar skrivna av författare från olika discipliner och med delvis lite olika fokus kan både vara en styrka och en svaghet. En svårighet kan vara att förmedla intrycket av en sammanhängande helhet. Eftersom författarna tycks ha skrivit sina artiklar utan samordning sinsemellan skulle en något hårdare redigering varit önskvärt. Detta för att undvika vissa överlappningar mellan kapitlen. Att antologin vänder sig till en relativt bred publik – alltifrån en intresserad allmänhet, planerare och till mer vetenskapligt intresserade personer kan vara en fördel. Men att i en och samma bok tillfredsställa alla dessa gruppers intressen kan, emellertid, vara en svår uppgift. De konkreta förslag till hur man kan reducera rädslan för våld och förekomsten av våld genom planering av den fysiska miljön kan jag tänka mig kan läsas med stort intresse av personer som arbetar med dessa frågor. Dessa bidrag är, emellertid, i sig också värdefulla och intressanta i debatten om stadens utveckling. Men för mig som också har ett mer vetenskapligt intresse vill jag speciellt lyfta fram Heidi Mork Lomells och Erling Sandmos bidrag. De har på ett förtjänstfullt sätt belyst aktuella fenomen – videoövervakning och våld – på ett för mig mycket intresseväckande och i vissa fall oväntat sätt.

Kerstin Lekare, FL och doktorand i sociologi
med inriktning mot kriminalitets- och urbanforskning
vid Örebro universitet